SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

TERMÉSZETTUDOMÁNYI ÉS INFORMATIKAI KAR

BIOLÓGUS SZAK

DIPLOMAMUNKA

Elődeink öröksége: békési és székelyföldi települések etnobotanikai értékelése

Szerző: Erdei Anna

Témavezető:

Dr. Papp Nóra, egyetemi adjunktus

PTE ÁOK Farmakognóziai Tanszék

Konzulens:

Dr. Mihalik Erzsébet, egyetemi docens, Füvészkert igazgató

SZTE TTIK Növénybiológiai Tanszék

SZEGED, 2011

“Akik aranyat keresnek, sok földet felásnak,
hogy találjanak egy keveset.”
(Hérakleitosz)

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés 6
2. Célkitűzések 7
3. Irodalmi bevezetés 8
3.1. Erdélyi és hazai etnobotanikai kutatásokról röviden 8
3.2. Békéssámson 9
3.3. Lövéte (Lueta) 10
4. Alkalmazott módszerek 11
4.1. Gyűjtési helyszín és idő 11
4.2. Gyűjtési módszerek és eszközök 11
5. Eredmények 13
Achillea millefolium L. 13
Aesculus hippocastanum L 14
Allium cepa L. 14
Allium sativum L. 15
Althaea officinalis L 15
Aloë sp. 15
Apium graveolens L. 16
Arctium lappa L. 16
Armoracia lapathifolia Usteri 16
Beta vulgaris L. var. *altissima* Döll. 16
Beta vulgaris L. ssp. *vulgaris* Msf. var. *conditiva* Alef. 17
Brassica oleracea L. var. *capitata* L. 17
Capsicum annuum L. 17
Calendula officinalis L. 18
Carum carvi L. 18
Centaurea cyanus L. 18
Chelidonium majus L. 18
Chenopodium hybridum L. 19
Cichorium intybus L. 19

Citrus limon L. 19
Consolida regalis L 20
Cucumis sativus L. 20
Cucurbita pepo L. 20
Datura stramonium L. 21
Equisetum arvense L. 21
Euphorbia amygdaloides L. 21
Euphorbia helioscopia L. 21
Glycirrhyza glabra L. 22
Helianthus annuus L. 22
Helianthus tuberosus L 22
Helleborus purpurascens L. 23
Humulus lupulus L. 23
Juglans regia L. 23
Lathyrus tuberosus L. 24
Lavandula angustifolia Mill. 24
Leonurus cardiaca L. 24
Malus silvestris (L.) Mill. 24
Malva neglecta Wallr. 25
Matricaria chamomilla L. 25
Medicago sativa L. 26
Melissa officinalis L. 26
Mentha x *piperita* L. 26
Mentha spicata L. 26
Mentha pulegium L. 26
Nicotiana tabacum L. 26
Papaver rhoeas L. 27
Papaver somniferum L. 27
Petroselinum crispum (Mill.) A. W. 27
Pimpinella anisum L. 28
Piper nigrum L. 28
Plantago lanceolata L. 28
Plantago major L. 28

Poligonum aviculare L. 29
Prunus avium L. 29
Prunus cerasus L. 29
Prunus domestica L. 30
Prunus spinosa L. 30
Raphanus sativus ssp. *niger* var. *niger* (Mill.) DC. 30
Robinia pseudoacacia L. 31
Rosa canina L. 31
Rumex acetosella L. 31
Sambucus nigra L. 32
Sempervivum tectorum L. 32
Solanum lycopersicum L. 32
Solanum tuberosum L. 33
Stellaria media L. 33
Symphytum officinale L. 34
Syzygium aromaticum (L.) Merrill et Perry 34
Taraxacum officinale Weber ex Wiggers 34
Thymus sp. 35
Tilia cordata Mill. 35
Urginea maritima L. 36
Urtica dioica L. 36
Urtica urens L. 37
Zea mays L. 37
6. Értékelés 38
7. Irodalomjegyzék 40
Internetes források 42
Köszönetnyilvánítás 43
8. Mellékletek 44

1. Bevezetés

„A népi orvoslás az orvostudomány rendszerén kívűl, szájhagyomány útján fenntartott, emberi és állati betegségekkel kapcsolatos tudás.” (Oláh 1986)

A népgyógyászat megértése holisztikus szemléletet igényel, mert a természetből vett gyógyszerek mellett a babonás cselekedetek – melyek a lélektani alapokhoz szükségesek –, szintén jelentős szereppel bírnak. Mivel ez komplex tevékenységet jelent, így dolgozatomban csak a gyógynövényekkel, azok felhasználási módjaival foglalkozom.

A XXI. században a gyógyfüvek nagy reneszánszukat élik: egyre többen vásárolnak teaszárítmányokat, gyógynövénytartalmú készítményeket, étrend-kiegészítőket. Erre a jelenségre számomra Jean Marie Pelt (1979) adta a legelfogadhatóbb magyarázatot: *„Egyre többen ismerik el, hogy az ipari civilizáció túlzásai veszélyt jelentenek az ember fizikai és erkölcsi-lelki egészségére, ezért a természettel való kibékülésre törekedve különböző természetes gyógymódokhoz, mindenekelőtt gyógynövényekhez folyamodnak.”*

Azt is megfigyelhetjük, hogy a hagyományos népi tudás ezzel egyidőben kezd átalakulni. Az emberek számára mára már könnyen elérhetővé váltak a szakkönyvek, az internet, napilapok, magazinok, melyek kimeríthetetlen forrást jelentenek azoknak, akik nagyobb tudásra szeretnének szert tenni ezen a területen. Mindez nem vonja magával az ősi tudás teljes elvesztését, hanyagolását. Azok a régi elemek, amelyekre „nincs szükség”, valóban a feledés homályába merülnek, de ezzel párhuzamosan új ismeretekkel bővül a meglévő tudás, saját megfigyelések és az olvasottak alapján. *„A régi hagyomány, tudásanyag mindig felfrissül, kiegészül, modernizálódik, tehát nem merevedett meg, nem fejlődésre képtelen népi diszciplina, hanem élő tudomány.”* (Grynaeus 1974).

Kutatómunkánk fontosságát abban látom, hogy újabb adatokkal járulunk hozzá az etnofarmakobotanika diszciplinához, annak fejlődéséhez. Eredményeinkkel alátámasztjuk az eddig már meglevő ismereteket, hangsúlyozva bizonyos növényfajok további etnofarmakológiai vizsgálatának szükségességét.

2. Célkitűzések

Dolgozatomban két település népi gyógynövényismeretét és a növények gyógyászati alkalmazását hasonlítottam össze. Kutatásom célja volt, hogy a békéssámsoni gyűjtésemet alapul véve feltérképezzem, milyen átfedések és eltérések találhatók lövétei adatainkkal. Emellett a kapott eredményeket összevetettem a településeken leggyakrabban használt szakkönyvekkel, az ezekben leírt fajokkal, azok használati módjaival.

Tanulmányomban a növényfajokat ─ tudományos nevük szerinti betűrendben ─ a következő szempontok szerint jellemzem:

- tudományos név
- hivatalos magyar név
- tudományos és magyar családnév
- békéssámsoni népi elnevezés
- készítmény típusa és pontos népgyógyászati alkalmazása
- lövétei népi elnevezés
- készítmény típusa és pontos népgyógyászati alkalmazása.

3. Irodalmi bevezetés

3.1. Erdélyi és hazai etnobotanikai kutatásokról röviden

John W. Harsberger (1896) gondolatait kibővítve a következőképpen határozták meg az etnobotanika fogalmát: *„E tudomány a kezdetleges kultúrával bíró társadalmakban élő embereknek a növényi környezetükkel kialakult bonyolult - szokásaikat, hiedelmeiket és történelmüket is magába foglaló - kapcsolatát, illetve kölcsönös egymásra hatását tanulmányozza és értékeli.”* (Robbins et al. 1916, Jones 1941, 3. internetes forrás).

Legjelesebb etnobotanikusaink az 1940-es évektől napjainkig: Vajkai Aurél, Gunda Béla, Kóczián Géza, Szabó T. Attila, Péntek János, Oláh Andor, Grynaeus Tamás, Szabó László Gy., Gub Jenő, Birkás-Frendl Kata, Papp Nóra (4. internetes forrás).

Közülük szeretném kiemelni **Szabó T. Attila** és **Péntek János** nyelvészeket. Az ő nevükhöz fűződik egy olyan etnobotanikai kutatási módszer kidolgozása, mely egységesíti a hasonló témában végzett vizsgálatokat. Kutatásuk során kérdőíveket használtak, adataikat statisztikai módszerekkel elemezték ki (Péntek, Szabó 1985). A fent említett kutatók, Oláh Andor kivételével mind folytattak gyűjtőmunkát Erdélyben.

Gub Jenő a Sóvidéken (Gub 1996), a Nagy-Homoród és a Nagy-Küküllő völgyében folytatott etnobotanikai kutatásokat. Az eredmények egy része átfedő, de több különböző adatra is bukkantak (Papp, Boris, 2010). **Birkás-Frendl Kata** Szentegyházán folytatott gyűjtést (Frendl 2001). A népi növénynevek jelentős része a Lövétén leírtaktól különbözik.

Oláh Andor közel 25 éven keresztül tanulmányozta a népi gyógyászatot Békés megyében, 28 településen rögzítve adatokat. Ezek az eredmények a mai békési gyűjtésekkel átfedést mutatnak (4. internetes forrás).

3.2. Békéssámson

Békéssámson (melléklet 1.3.1. kép) az Alföld déli részén található, közvetlenül Békés és Csongrád megye határánál a Száraz-ér mellett. Természetföldrajzilag az Alföld Körös-Maros köze középtájának Csongrádi-sík nevű kistájához tartozik. A helység látnivalói közé tartozik a Török-híd, ami a Száraz-ér csatornát íveli át, valamint közelében található az Árpád-kori Nagykopáncsi templom.

Lakosainak száma kb. 2371 fő. Zsáktelepülés, átmenő forgalma nincs. Közúton jól megközelíthető, de a vasútvonal már nem érinti. Az utak aszfaltozottak és a csatornázás is hamarosan elkezdődik. Infrastuktúrája közepesen fejlett. Az internetet a legtöbb magánházba bevezették, de a község könyvtárában bárki hozzáférhet a világhálóhoz.

A lakosság többsége a hódmezővásárhelyi Alföldi Porcelángyárban vállal munkát. A nők nagy részét Tótkomlóson a Rimax Kft-nél foglalkoztatják, mint varrodai munkásokat. A faluban nagyon kevés embert tudnak alkalmazni, őket is főleg bolti eladóként. Nyáron a mezőgazdaságban van mód idénymunkát vállalni. Ezzel a lehetőséggel főleg a nyugdíjasok, munkanélküliek és diákok élnek, mivel ez utóbbi megélhetési forrást nem, csak némi kiegészítést jelent (2. internetes forrás).

A fiataloknak a továbbtanulásra az általános iskola elvégzése után szintén a közeli városokban van módjuk. A településre csak nagyon kevesen térnek vissza a csekély lehetőségek miatt. A község folyamatosan öregszik, lakosainak száma csökken.

A településen van állandó orvosi ellátás és két gyógyszertár is működik. Itt szeretném megemlíteni Rácz Erzsébet gyógyszerészt, aki a hagyományos orvoslást részesíti előnyben. Ha valaki betér hozzá, mindig kaphat tanácsot, hogy a szintetikus gyógyszerek helyett milyen gyógynövényt alkalmazzon az adott betegség kezelésére. Több kertben találkoztam olyan gyógyfüvekkel, amelyek a gyógyszerésznőtől származnak. Emellett gyógyító tevékenységet is folytat, nagy szerepet vállalva abban, hogy a helyiek között egyre többen keressenek alternatív gyógymódokat.

3.3. Lövéte (Lueta)

Lövéte (melléklet 1.3.2. kép) Erdélyben Hargita megyében, Székelyudvarhelytől közel 30 km-re délkeletre, a Kis-Homoród völgyében fekszik. Lakosainak száma megközelítőleg 3500 fő. A falusiak büszkék népviseletükre: Haáz Ferenc Rezső szerint a Székelyföldön talán ők őrizték meg a legtisztábban viseletükben is az „ősit”.

A falu szerkezetét tekintve halmaztelepülés, infrastruktúrája fejletlen: aszfaltozott út csak a falu határáig van kiépítve. A település férfi tagjainak a szentegyházi vasgyár biztosított munkát. Amióta bezárt, sokan külföldi vendégmunkásként dolgoznak. A falusiak napjainkban is foglalkoznak hagyományos mezőgazdasággal, állattartással, de ez biztos megélhetést nem jelent számukra. A település kisebb boltjai mellett vendéglátó ipari egységek is működnek, ahol a helyiek a vasárnapi mise után szívesen összegyűlnek egy kis beszélgetésre, egy pohár bor vagy borvíz mellett (1. internetes forrás).

Az orvosi ellátást a Homoródalmásról és Szentegyházáról átjáró orvos és fogorvos jelenti, helyben nem lakik doktor. Állatorvos lakik a faluban. A falu rendelkezik 2008 óta gyógyszertárral is, mégis a helyiek a gyógyszerek mellett szívesen gyűjtik és alkalmazzák a környék gyógynövényfajait.

4. Alkalmazott módszerek

4.1. Gyűjtési helyszín és idő

Munkánk során összehasonlító etnobotanikai gyűjtést végeztünk, Békéssámsonon és a székelyföldi Lövétén. Az 1950-es években végzett Békés megyei népi gyógynövényismereti kutatás során Békéssámson érintetlen maradt. Lövéte elszigeteltsége miatt került kiválasztásra, ahol napjainkban is folyik hasonló kutatómunka.

A két település egymástól 490 km-re fekszik, közel azonos lélekszámmal. A lakosok számára elérhetők a média és egyéb források által kínált termékek, így a népi orvoslást ma már csak kevesen alkalmazzák prevencióban és enyhébb betegségekben. Lövéte ezzel szemben elzártabb település: nincsenek rendszeres sajtó- és médiatermékek, a világháló oldalai is csak egy-két helyen elérhetők.

Békéssámsonban 2009, Lövétén 2010 nyarán 50 terepi nap alatt 20-20 adatközlővel készítettünk interjút. Összehasonlító munkánk során a Békéssámsonon említett közel 76 taxont vettük alapul. A településeken feljegyzett növényfajok többsége a tradicionális gyógyászatban, kisebb részük mint táplálék-, festőnövény vagy rovarűző került felhasználásra.

4.2. Gyűjtési módszerek és eszközök

Az adatközlők kiválasztásában több szempontot vettünk figyelembe. Elsősorban olyan embereket kerestünk fel, akik betöltötték legalább az 50. életévüket. Nagy szerepet kapott a foglalkozás, végzettség és az életkörülmények is. A célszemélyek kiválasztásában ügyeltünk arra, hogy a szegényebb réteget célozzuk meg, akik a természettel szoros kapcsolatban élnek.

A gyűjésnél a szabad elbeszélgetés módszerét alkalmaztuk. Ahhoz, hogy minél több információra tegyünk szert, igyekeztünk minél jobban körüljárni a témát. Békéssámsonon kezdetben egy általunk összeállított kérdőívvel és betegséglistával jártuk be a falut (melléklet 1.1 és 1.2. képek). Később előre gyűjtött növényeket vittünk magunkkal, vagy direkt egy-egy fajra kérdeztünk rá. Néhány adatközlővel terepen is jártunk. A begyűjtött növényekből herbáriumot készítettünk. Lövétén a békési település leírt növényeket vettük alapul. A hangfelvételeket diktafonnal (Olympus VN-5500 PC) rögzítettük és szó szerint jegyeztük le. A gyűjtőmunka során lejegyzésre kerültek az adatközlőre vonatkozó adatok

(név, születési év) (melléklet 1.14. táblázat). Az adatközlőkről, készítményekről, szárítmányokról, leggyakrabban használt növényekről fényképeket készítettünk (Kodak EasyShare C613) (melléklet 1.4.-1.7. képek). A növények pontos azonosításához Simon Tibor: A magyarországi edényes flóra határozója című könyvét használtuk (Simon 2000).

A kapott adatokat a feldolgozást követően értékeltük. Az összegzést különböző szempontok szerint végeztük (melléklet 1.8.-1.12. táblázat).

A székelyek eltérő nyelvjárása miatt helyi tájszótárat készítettünk az erdélyi adatok feldolgozásához (melléklet 1.15. táblázat).

Az interjúk készítése során azt is figyelembe vettük, hogy az információ honnan származik. Az általuk felhalmozott tudás szinte teljesen összemosódik, nem tudják elkülöníteni, mit hoztak gyerekkorukból és mi az, amit olvastak. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a szakkönyveket, internetet nem használók körébe is eljutnak az információk passzív módon. Ezek alapján néha igen nehéz elkülöníteni az ősit a modern fitoterápiás ismeretektől. Ebben volt segítségünkre a Zöld varázslók, virág-orvosok (Oláh 1991), valamint Kovászna megye gyógynövényei c. szakirodalmak (Rácz, Füzi 1971).

5. Eredmények

A gyógynövényeket és a hozzájuk tartozó adatokat a tudományos elnevezésük szerinti betűrendben ismertetjük. A **„B”** Békéssámsont, az **„L”** Lövétét jelöli minden szakaszban.

A népi elnevezéseket *dőlt betűvel* szedtük. Azoknál a fajoknál, ahol a népi elnevezés és a hivatalos magyar név közt nincs eltérés, ott csak a magyar név olvasható mind a növényismertetések elején, mind a fajok alkalmazása közben megemlített egyéb taxonoknál is. Ez követik a népgyógyászati adatok összegzése az adatközlők szó szerinti idézeteivel. Azoknál a fajoknál, ahol más taxon is felvetődik, azok összetett készítményeit csak a betűrendben elsőként szereplő növénynél részletezem, míg a továbbiakban visszautalással jelzem a már közölt adatokat (pl. lsd. még: fokhagyma). Némely taxon esetében hiedelmeket, érdekességeket is lejegyeztem, melyek az ismertetések végén olvashatók.

***Achillea millefolium* L. / közönséges cickafark** (ASTERACEAE / fészkesvirágzatúak)
Népi név: *cickafark*, *szégyönvirág* (B), *egérfarkúfű, egérfarkkóró, szégyenvirág* (L)
Népgyógyászati alkalmazás:
B: A cickafark herbájából készült teát belsőleg menstruációs és felfázásból adódó alhasi görcsök és más lobok csökkentésére alkalmazzák: *„Az ilyen isia, reuma, gyulladásgátló, bél, bármilyen gyulladásgátló.”* Az egyik adatközlő cickafarok mellett zsurló és kakukkfű hozzáadásával növeli a gyulladáscsökkentnő hatást. A *női fölfázásra* külsőleg ülőfürdőt is alkalmaznak. Külsőleg a virágból készült tinktúrát alkalmazzák gyulladt ízületek bedörzsölésre: *„Olyan ötven százalékos pálinkába beletörtem a virágját és akkor azzal kentem.”* Asztmás betegeknek is ajánlják teáját, köhögéscsillapító hatása miatt. Emellett úgy tartják, hogy vérszaporító hatással bír: “a vérsejtöt mögölte és visszatermelte.”
L: Erdélyben ugyanúgy *női dolgokra* használták, mind belsőleg, mind külsőleg a növény herbáját. Néhányan palástfűvel összefőzik, úgy fogyasztják alhasi panaszaik orvoslására. Szintén használják gyulladások csökkentésre öblögetőszerként, például ha meggennyesedik a fogínyük. Ezen kívül *afták* gyógyítására is használják. Hasonlóképp készítenek tinktúrákat, ülőfürdőket, mint Békéssámsonon. A szégyenvirág elnevezés eredete megegyezik (ld. lent).

Hiedelem (B): *"A közepibe égy ilyen nagyobb piros virág vót a dísze. Oszt azt mondta az égyik idős asszony neköm, mikor kislány vótam: Ide figyelj, ahogy ez a piros virág múlik el, úgy múlik el a tisztösség"* Ez a magyarázata a szégyenvirág elnevezésnek.

***Aesculus hippocastanum* L. / fehér vadgesztenye**
(HIPPOCASTANACEAE / vadgesztenyefélék)
Népi név: *vadgesztenye* (B, L)
Népgyógyászati alkalmazás:
B: A termést kis mennyiségben gyomorfogóként alkalmazták az állatgyógyászatban. Gyakori volt, hogy erős hasmenéssel járó humán megbetegedésekre is használták, tüneti kezelésre: *„Hasmönésre, azt reszeltek lé égy kicsit égy felet vagy annyit sé köllött és akkor olyan kicsi kis kanállal adtak még nekünk is*" Ma már nem használják.
L: *„Van evőgesztenye és vadgesztenye. Használni nem használtuk."*

***Allium cepa* L. / vöröshagyma** (ALLIACEAE / hagymafélék)
Népi név: *piros hagyma (*B), *fehér hagyma* (L)
Népgyógyászati alkalmazás:
B: A hagyma héjából készült teát légúti megbetegedésekre, meghűlésre használják. Erős köhögésre így alkalmazzák: *„Egy fej hagymát lereszelsz, égy kanál cukorral összekeveröd és annak a levit mögiszod, mikor olyan nagyon erősen köhögsz, hogy semmi gyógyszer nem használ*". Külsőleg darázscsípésre, gennyes sebekre teszik. Az ecetes hagymát gyakran használják: "*a tüskét kiszívja*" Ha valakinek lyukas foga volt, rá kellett harapni, mint a szegfűszegre és az elvette a fájdalmat. "*Kicsattogásra összefőzték a kamillateját a csalánt, és a vöröshagymának a haját"*.
L: Köhögésre teát főznek a piros hajából. Cukrot pörkölnek, vízzel felereszt ik és ebbe kerül a hagymahaj (ugyanígy készítik Békéssámsonon is). Erdélyben a teavizet sokszor bodzavirág, babérlapi, fokhagyma, dióhéj, méz is kiegészíti. Külsőleg fülfájásra használják: zsírban felforrósítsák és a fülbe csepegtetik. Kelésre a következő receptet mondták: "*Házi főtt szappan, búzaliszt, fehér liliomgyökér (Lilium candidum* L.), *lenmag olaj, megtörve mozsárba. S fehér hagymát. S szurkot. Kicsi tejben kellett megfőzni, oszt olyan pép lett. S egy fehér rongyra rea tettük s egy kicsit olajjal vagy zsírral megkentük.*

***Allium sativum* L. / fokhagyma** (ALLIACEAE / hagymafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A fokhagymát rendszeresen használják hipertónia megelőzésére, gyógyítására: *„..ritkítja a vért.*" Hasfájásra, vagy ha a disznók *lezabálnak,* rántott levest csinálnak: *„A keménymag a lényeg, mög a fokhagyma."* Rendszeres fogyasztásával védekeztek a kolera és hastífusz járványok ellen: *„..az vértisztító, aki vérfertőzést kap, fokhagymát fokhagymával köll neki önni."* Köhögésre mézzel ették. Külsőleg gombás bőrfelületeket kenegettek a levével. Emberek, állatok sebeit fertőtlenítettek vele: *„fokhagymás ecetös vízzel valami pamacsot hosszú fa pálcára csináltunk, avval kentük be alól kétoldalt, hogy gyógyuljon a toklász helye*".

L: a fokhagymát szintén magas vérnyomás kezelésére, mézzel köhögésre használták. Gilisztára Békéssámsonon önmagában alkalmazták a hagymát, itt kombinálták: *„Ha valakinek pántlika gilisztája volt, akkor a tojáshajat összetörték porcukorral vegítették.*"

***Althaea officinalis* L. / fehérmályva** (MALVACEAE / mályvafélék)

Népi név: *mályva* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: *„Fehérmályva az mögint ilyen vérnyomáscsökkentő, mög mindön, az kimondott gyógynövény. Régön anna is szödték a gyökerit"* Emellett említették, hogy torokgyulladáskor ezzel borogatták a torkot.

L: Lövétén nem ismerik a növényt.

***Aloë* sp. / aloe** (ALOEACEAE / aloefélék)

Népi név: *aloe* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: *„Szoktam használni sebökre. Mög vót mán, hogy annyira fájt a vállam és kenőcs helyött azzal kentem."*

L: nincs adat.

***Apium graveolens* L. / zeller** (APIACEAE / ernyősvirágzatúak)

Népi név: *celler* (B, L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Vesetisztító, vízhajtó hatása miatt teát főznek a föld feletti részéből. Vesekő, külső és belső gyulladás esetén fogyasztják.

L: Lövétén a cellert a fekete retekkel, céklával összereszelik és úgy eszik vértisztító, vitaminpótló tulajonsága miatt. Szeretik, mert úgy tartják, hogy a szívre jó hatással van.

***Arctium lappa* L. / közönséges bojtorján** (ASTERACEAE / fészkesvirágzatúak)

Népi név: *bogáncs, lapu, csicskara* (?) (B), *ragadály* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A gyökeréből készült főzetet korpásodásra használták: *„Ha kiásod, megmosod a gyökerét, megfőzöd, azzal mosod a hajad, nem kell hedensolderszt venni.”* Külsőleg a köszvényes gyulladások csökkentésére is használták. A főzete állatgyógyászatban is használatos volt*: „A tehénnek a tőgye mikor be volt gyulladva, főztük a lapunak a gyökerit, mög szödtük a lucernának a levelit, a lucéramurhát és akkor azt beleraktuk zsákba és azt kötöttük, tudod jó langyosan a tehén tőgyire.”*

L: nincs adat.

***Armoracia lapathifolia* Usteri / torma** (BRASSICACEAE / keresztesvirágúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Magas vérnyomásra, megfázásra, étvágyfokozó tulajdonsága miatt belsőleg alkalmazzák. Ha valaki erősen köhög, a mellkas bedörzsölésére is használják.

L: Köhögésre, tüdőre alkalmazzák: “*tormát almával összevegyitve”, „torma gyökéret mézzel összevegyitettem”*. Kisgyereknek a lázát csillapították vele*: „a tenyeribe, - megreszeltem, egy gézbe belétöttem , a tenyeribe belétöttem, s a talpára rákötöttem, s jobban lött.”*

***Beta vulgaris* L. var. *altissima* Döll. / cukorrépa** (CHENOPODIACEAE / libatopfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Cukrot karamellizálnak, ezt engedik fel vízzel, és forrón isszák *köhögésre, náthára, takonyra.* A teába vöröshagymahajat is tesznek, de nem szükségszerűen. Égési sérülésekre: *„ha valahun mögégettük a kezünket, akkor azt is melasszal kentük be*". Torokgyulladásra: "*Öttük, mint a mézet kanállal, ha fájt a torkunk."* Az állatoknak is adták*: „úgy tejeltek a tehenek, mit annak a rendje"*. A melaszt ma már nem használják.

***Beta vulgaris* L. ssp. *vulgaris* Msf. var. *conditiva* Alef. / cékla**
(CHENOPODIACEAE / libatopfélék)
Népgyógyászati alkalmazás:
B: A cékláról úgy tartják, hogy *rákos betegöknek* hasznos. Vértisztitó, vérszaporitó, és étvágygerjesztő tulajdonsága miatt kedvelt.
L: *vércsináló* hatása miatt szívesen használják. Cellerrel (*Apium graveolens L.)*, fekete retekkel fogyasztják vitamin pótlására.

***Brassica oleracea* L. var. *capitata* L. / fejes káposzta**
(BRASSICACEAE / keresztesvirágúak)
Népgyógyászati alkalmazás:
B: Ha a *sárviz gyűlik össze a lábba*: *„a dagadt lábat mézzel bekenni, egy nagy káposztalevéllel befedni, és párakötést csinálni fóliával.",""*…reggelre kiszivja a dagadt *lábból a vizet."* A savanya káposztának hasfogó hatást is tulajdonítanak.
L: Lövétén a következőt mesélték: *„Volt egy férfi 70-80 év között tbc-s volt hazaadták a családjáhon, ott kezdte inni a káposztalevet, és éveket élt még utána, hogy az orvosok lemondtak róla."*

***Capsicum* annuum L. / paprika** (SOLANACEAE / burgonyafélék)
Népgyógyászati alkalmazás:
B: A kiscsirkék itatóvizébe használták*: „A vízbe égy kis késhögnyi törtpaprikát, mög aztán égy pici ecetöt tettek….Az mögfogta a kis belüket…enyhén csípős paprika azér jó, mer az emésztést enyhén serkenti"*
L: nincs adat.

***Calendula officinalis* L. / körömvirág** (ASTERACEAE / fészkesvirágzatúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B, L: A két tekepülésen megegyezik az alkalmazása: isznózsírral a virágából krémet készítenek égési sebekre, aranyérre, vizeletmarásra, gyulladt testfelületek kezelésére. Emellett rüh gyógyítására is használják. Békéssámsonon teáját megfázásra, belső gyulladásra is alkalmazzák.

Népi név*:* *jucivirág, jucikavirág, jucika* (L)

***Carum carvi* L. / kömény** (APIACEAE / ernyősvirágzatúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Ikerkaszatterméséből szélhajtó hatása révén teát, vagy fokhagymával rántott levest készítenek. Gyomorégésre így használják: *"Egy kanál köménymagot mög égy kanál cukrot összekavarsz, ledarálod eztet öszöd éhgyomorra, a gyomorsavadat elizéli, nem köll savlekötőt szödni."*

L: Lövétén szintén szélhajtó tulajdonsága miatt kedvelik. Teát főznek belőle, vagy fokhagymával levest készítenek.

***Centaurea cyanus* L. / kék búzavirág** (ASTERACEAE / fészkesvirágzatúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A főzetét borogatónak használták: *„Azt mondják azt is így szemet borogatni"."Az is mán úgy pipaccsal, búzavirággal, székfűvel."* Nem tudta az adatközlő megmondani, hogy pontosan mire használták (O. Andor: *tüdőcsúcshurut*).

L: nincs adat

***Chelidonium majus* L. / vérehulló fecskefű** (PAPAVERACEAE / mákfélék)

Népi név: *fecskefű* (B), *tejapasztó, fecskefarkúfű* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A herba nedvét szemölcsre, tyúkszemre, bőrkeményedésre cseppentik: *„öli mögfele azt a szümőcsöt."* Levelét sebekre kötik. Ha valakinek szürkehályogja van, a szemhéjára kenik: *„Utána tisztább a látásod."* A levelet megtörik és vágott sebekre kötik.

L: Erdélyben nedvével szintén *sümőcsöt*, lapijával sebeket kezelnek. Amikor a csirkék legyengülnek, akkor a leveleket összevagdalják és ezt keverik a darához.

***Chenopodium hybridum* L. / pokolvar libatop** (CHENOPODIACEAE / libatopfélék)

Népi név: *kakastaréj* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Sebre tették, a belőle készült főzetet külsőleg alkalmazták: "*Én neköm égyször itt a szememnél kilyukadt itt a szemhéjam és olyan öt hat éves voltam…És az ott kigyűlt, ahogy mögütöttem. És tudom, hogy nagyanyám kakastaréjt tött rá és így bekötötték és az kiszívta….A mentolosfű, kakukkfű, kakasfű. Azt mondta Iduska néni, hogy ezt a hármat összefőzték oszt nagyon jó vót tejának minönre.*"

L: nincs adat.

***Cichorium intybus* L. / katángkóró** (ASTERACEAE / fészkesvirágzatúak)

Népi név: *csattogófű, katáng, cikória* (B), *katáng* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Kicsattogásra használták: *„vizbe megfőzték és abba mosta lé, ahun ki vót csattogva"*.

L: Teáját fogyasztják: **„***máj, epének nagyon lehet használni a gyökerit, s a virágját is"*

***Citrus limon* L. / citrom** (RUTACEAE / rutafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: „*Reggeli fejfájásra hideg citromos kávé, epebajra, epepucolásra."* Ezt fele-fele arányban fogyasztják. Gyomorsavra: *„összeturmixolja a fokhagymát a citrommal mög a citromhéjjal és akkor égy liter vizet hozzáönt, betöszi a hűtőbe és ameddig tart, mindön röggel fél decit mögiszik éhgyomorra.*" Szív- és tüdőbetegségre ezt a receptet ajánlották: *„Először is három rendes tojást égy olyan nagyobb aljú üvegbe. Rá hét nagyobb citromlevet rácsavartunk. Eztet olyan helyre, hogy né mozduljon meg. Oszt szépen pözsögött. Úgyhogy jó lémarta a tojás héját ez a citromlé…akkor fél kiló kristálycukrot. És aztán kivöttem a tojást a citromlébül, és akkor fél liter valódi, az a drágább bor. Ráönteni, és mögin hagyni, hogy az a cukor elolvadjon… két napot várni, hogy a cukor elolvadjon. Közben mög köllött kavárni, de a*

tojás, míg a tojást marta, nem vót szabad mögmozdítani. És akkor övés előtt avval a kis picike, pohárral."

L: *„Orrvérzésre pedig édesanyámtól, nagyszüleimtől hallottam, ha valakinek vérzik az orra, akkor vagy citromot kell csepegtetni, vagy pedig egy pár csepp ecetet*".

***Consolida regalis* L. / mezei szarkaláb** (RANUNCULACEAE / boglárkafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: *„Abbul is teját főztek, az is ilyen borogató"* Megfázásos betegségek enyhítésére szolgáló teakeverékek alkotója :"*Szödette velünk édösanyám a pipacsot mög a szarkalábat. Akkor azt főzte télön teának és abba tött még hagymahajat is. Nem cukorral, melasszal, mer akkor még nem volt cukor."*

L: nincs adat.

***Cucumis sativus* L. / uborka** (CUCURBITACEAE / tökfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Gyulladt szemre teszik nyersen az uborka karikákat, de arcszépítő, vértisztító hatása miatt is használják.

L: Az egyik adatközlő agyhártyadulladást gyógyított vele: *"Idehaza uborkát elvágtuk, akkor tél volt, hideg volt, igy az agyára tettük, akkor almát megreszeltük, tojás sárgájával elkavartuk, felragasztottuk igy az agyára"*

***Cucurbita pepo* L. / tök** (CUCURBITACEAE / tökfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A tökmagolaj a férfiak gyógyszere, mert jótékony hatással van a prosztatára. A kacsokkal teheneket dörzsölte be, mert úgy tartották, hogy a szaga elriasztja a rovarokat.

L: *„Az is jó a gyomornak, de inkább a férfiaknak jó a prosztatának, azt mondták." Gelesztahajtó* hatása miatt használják a magot. Úgy tartják, hogy esténként egy negyed kilót meg kell enni tíz napig és akkor elhajtja.

***Datura stramonium* L. / csattanó maszlag** (SOLANACEAE / burgonyafélék)

Népi név: *bilindök, kismalac, bolondító* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A leveléből teát főztek a rákbetegeknek fájdalomcsillapító hatása miatt. A magot égették, mert a füstje kábító hatással bír. Levelét sebekre tették.

L: nincs adat.

***Equisetum arvense* L. / mezei zsurló** (EQUISETACEAE / zsurlófélék)

Népi név: *kannamosófű* (B), *bábaguzsaly* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Vízhajtó, gyulladáscsökentő teakeverékek alkotórésze a nyári sterilis hajtás. Az egyik adatközlő így használja: két levél *Plantago* sp., négy fej *Calendula officinalis*, kevés *Achillea millefolium*. Ezt három hétig issza kúraszerűen belső gyulladások csökkentésére.

L: Vízhajtó hatása miatt használják tea formájában.

***Euphorbia amygdaloides* L. / erdei kutyatej** (EUPHORBIACEAE / kutyatejfélék)

Euphorbia helioscopia L./ napraforgó kutyatej (EUPHORBIACEAE / kutyatejfélék)

Népi név*:* *kutyatej (*B), *halméregfű (Euphorbia amygdaloides) (*L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A herba tejnedve szárító hatással bír, ezért szemölcsök szárítására használták. Úgy hitték, hogy a szeplőt is elmulasztja: *„Aszonta a szomszédasszonyom - mán nevetök - ‚hogy kenjünk be az arcunkat kutyatejjel. Hát vót annyi eszöm, hogy bekentem, de úgy léhámlott az arcom, hogy őrület.”*

L: A növény föld feletti részéből főzetet készítenek: “*halmérögfű gennyesödésre, bármilyen sebre nagyon jó.”* Égési sebek kezelésére is használják. Állatgyógyászat: *„Van még ez a halméregfű, avval marháknak a seböt gyógyitották.” „A halméregfűnek főzetit teának. Azt használtuk a lósebre, így locsolni, öblíteni. Van égy olyan szárító hatása.”*

***Glycyrrhiza glabra* L. / édesgyökér** (FABACEAE / *pillangósvirágúak)*

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A gyökértarackot nyersen vagy teakeverékek alkotórészeként használták meghűléses betegségek kezelésére. Teája köhögésre: vöröshagymahaj, meggyfa csumája, édesgyökér, hársfavirág, szegfűszeg, kamilla. Ezekből kell egy-egy csípetet venni. Édes íze miatt kedvelt volt: "Azt mondja apu van édösgyökér hozok be. Oszt rágtuk, nem cukrot öttünk, hanem ilyet rágtunk."

L: nincs adat.

***Helianthus annuus* L. / napraforgó** (ASTERACEAE / fészkesek)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A napraforgó virágszirmait forró vízzel leforrázták és ezzel borogatták a torkot, ha torokgyulladásuk volt. Bárányhimlőre az egyik adatközlő a következőt mesélte: "*Mikor bárányhimlősek voltunk, akkor nem lehetett mosni, de édösanyám a kamillateával meg ezzel a napraforgó szirommal mög hagymahajjal mögfőzte és így nedves vattával, hogy né viszkessen, beecsetelt bennünket.*"

L: nincs adat.

***Helianthus tuberosus* L. / csicsóka** (ASTERACEAE / fészkesek)

Népi név: *tótpityóka* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Vércukorszintcsökkentő hatást tulajdonítanak neki. Ínség idején nagy mennyiségben fogyasztották.

L: Nem használják.

***Helleborus purpurascens* L. / pirosló hunyor** (RANUNCULACEAE / boglárkafélék)

Népi név: *táragygyökér* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Állatgyógyászatban használták: ha a disznó *táragyos* lett: *bántotta a vér*, lázas volt, akkor a fülébe vagy a combjába, a bőre alá húzták a növény gyökerét. Hasonló tünetekre lónak a szügyibe, marhának a leményibe húzták. „*Mikor látták, hogy fölszivta, körül olyan kis folt volt, már igöncsak kivötték, mert az kigyült, kitisztult neki az a genny*." Tették moslékba és

állatok itatójába is. Az egyik adatközlő ezt mesélte*: „A nagymamám pálinkába tött fokhagymát egy kis tároggyökeret, és állni hagyta kilenc napig. Mikor a kilenc nap lejárt mindön röggel ivott egy kortyot. Nagyon büdös volt, a fokhagyma mög a tároggyökértől.”* Azt, hogy mire itta, nem tudja (Oláh A.: vér és gyomortisztító, vérnyomás).

L: Ugyanúgy használták: *„Megvágták a fülit, vért eresztettek a disznónak és abba húztak gyökeret.”*

***Humulus lupulus* L. / komló** (CANNABACEAE / kenderfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Nyugtató hatású teakeverékek alkotórésze. Egyéb felhasználás: *„Csinálták a párélesztőt komlóbul. Hozzá korpa meg árpa, ezt összeállitották, gombócokat csináltak belőle és rátették a párszáritóra.”*

L: Levesnek főzik meg, hasonlóan, mint a zöldfuszulykát (*Phaseolus vulgaris* L.). Gyógyászati célra nem használják.

***Juglans regia* L. / közönséges dió** (JUGLANDACEAE / diófafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A dióbél felhasználási köre széles. Használják rovarok távoltartására, hajhullásra, bőrkiütésre, fekélyes sebek lemosásra, lábizzadásra és gombás fertőzésekre lemosóként. Ajánlják fejfájásra és csontritkulásra is.

L: Felhasználása hasonló a fent leírtakhoz. *Békavar* gyógyítására a következő receptet mondták: *„szerecsendió (Myristica fragrans* L.), *dióvirág, vajfű (Orobanche* sp.), *ágnis (Pimpinella anisum* L.). Tartalmazott még gyertyánfűgyökeret is. Ezt beletették italba, pálinkába és felrázták. Borzzsírt adtak még hozzá.

***Lathyrus tuberosus* L. / gumós lednek** (FABACEAE / pillangósvirágúak)

Népi név: *földimogyoró* (B), *csunya* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Vitaminforrás: *„Finom volt a mogyoró, olyan héja volt, mint a reteknek, belül édös volt.”*, *„Olyan krumplihon hasonló az íze, de ödd mög. Aszongya, hogy sok sok vitamin van benne.”*

L: Vitamintartalma miatt fogyasztják.

***Lavandula angustifolia* Mill. / levendula (**LAMIACEAE / ajakosvirágúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Molyok távoltartására és nyugtató teakeverékek részeként alkalmazzák.

L: nincs adat

***Leonurus cardiaca* L. / szúrós gyöngyajak** (LAMIACEAE / ajakosvirágúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A herba teáját szívműködést serkentő hatása révén alkalmazzák.

L: Ugyanúgy a herba teáját fogyasztják szívpanaszok esetén.

***Malus silvestris* (L.) Mill. / vadalma** (ROSACEAE / rózsafélék)

Népi név: *farkasalma, jóskaalma* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: "*Azt a farkasalmát levették összerágták, úgy fogyasztották. Hasmönésre használták*" A belőle készült befőtt ugyanúgy rendelkezik hasfogó tulajdonsággal.

L: Nagyon közkedvelt gyógynövény. A termésből készült ecettel számos betegséget gyógyítanak; pl. tüdőgyulladás: almaecetes vízzel borogatták; lázcsillapítás: "*Az almamecetbe belemártották a lepedőt vagy a türölközőt, s így beborítottak.*" Zúzódásra, gyulladásra: "*Ha Annuska elesött, vagy a lába mög volt dagadva, vagy be volt gyulladva, ecetös ronggyal borították bé.*" Tífusz járvány idején ezzel védekeztek, megvédte a szervezetüket: "*Én beültem oda a betegök közé, de sömmi bajom nem vót. Fogtam az üvegöt, úgy-úgy möghajtottam avval az almaecettel, mintha bort ittam volna.*"

***Malva neglecta* Wallr. / papsajtmályva** (MALVACEAE / mályvafélék)

Népi név*:* *papsajt* (B), *papsajt takonytartó, takonygyűjtő* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Úgy tartják, hogy epetisztító hatása van. A papsajtból régen teát főztek hasmenés ellen. Gyökerét hüvelybe felhelyezve magzatelhajtónak használták.

L: A teáját belsőleg hasmenés ellen és köhögéscsillapító hatása miatt fogyasztják. A gyökeret itt is használták terhességmegszakítás céljából.

***Matricaria chamomilla* L. / orvosi székfű** (ASTERACEAE / fészkesvirágzatúak)

Népi név: *kamilla, székfű, szíkfű* (B), *kamilla* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: "*Az mindönrül jó*". Nagyon sok területen használják. A virágzat teáját nyugtató, köhögéscsillapító, slájmoldó, hasfogó, vízhajtó, gyulladáscsökkentő, epetisztító hatása miatt fogyasztják. Köhögésre a következő teát ajánlották: mezei zsurló, kamilla, kakukkfű, akácvirág, *édösgyökér*, *agacsi* és hársfavirág keveréke. Gyakran tettek a kamillateába még vöröshagyma buroklevelét is. Köszvényes betegenek is ajánlják. Külsőleg gyulladt szemet, kipállott testrészeket borogatnak vele. Bőrbetegségre: rüh, gombás megbetegés, himlő, és aranyér gyógyítására is használják külsőleg a belőle készült teát, fürdőt. *Kicsattogásra* a *kamillateját*, a csalánt, és a vöröshagymának a haját főzték össze. Inhalálásra, emellett az alsó testfél gőzölésére nőknél használják felfázás, fehérfolyás esetén: "*Egy kis maroknyi kamillát mög égy ilyen kis maroknyi kis korpát, egy fél vödör vizbe, mög adott egy papirzacskóból, nem tudom én milyen keverököt és az amikor mögfött, ráülni és körül betakarni magunkat*" Inhaláláskor egyesek sót is tesznek bele. Az állatgyógyászatban hasmenésre, megfázásra használják.

L: A település lakói a fent említettekkel megegyező betegségekre hasonló módon használják a növényt, emellett megnövekedett gyomorsav csökkentésére is ajánlják teáját.

***Medicago sativa* L. / lucerna** (FABACEAE / pillanósvirágúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Állatgyógyászatban használták a leforrázott herbát: "*...szödtük a lucernának a levelit, a lucéramurhát és akkor azt beleraktuk zsákba és azt kötöttük, tudod jó langyosan a tehén tőgyire gyulladás ellen.*"

L: Fájós láb esetén használták a növényből készült fürdőt, mert úgy tartották, hogy a *reumát kihúzza*.

***Melissa officinalis* L. / citromfű** (LAMIACEAE / ajakosvirágúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A levél teáját belsőleg nyugtató, vízhajtó tulajdonságai miatt fogyasztják. "*Igen két zöldtea mög citromfű, és akkor az nagyon jó vízhajtó is, rengeteg vizet elhajt tűlem.*" Mentával összefőzve élvezeti teaként fogyasztják.

L: Úgy tartják, hogy a szívnek jó.

***Mentha* x *piperita* L. / borsmenta**

***Mentha spicata* L. / fodormenta**

***Mentha pulegium* L. / csombormenta** (LAMIACEAE / ajakosvirágúak)

Népi név: *mentolosfű* (B), *borsminta, menta, fodormenta* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Élvezeti teát készítenek a menta fajok leveleiből, gyakran citromfűvel. Gyakran fogyasztják görcsoldó, epehajtó sajátságai miatt emésztési problémák esetén. Megfázásra, köhögésre kakukkfűvel összefőzik, így isszák.

L: A település lakói szintén az emésztésre gyakorolt jótékony hatása miatt fogyasztják.

***Nicotiana tabacum* L. / dohány** (SOLANACEAE / burgonyafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Rovarok távoltartására használják*: "Szépen a dohány ki volt vasalva oszt ha nagy vót, akkor kétfele, vagy négyfele vágtuk. S akkor úgy raktuk a ruhák közé."*

L: Fülfájásra, fogfájásra, gyulladásokra a cigarettát meggyújtva a fogba teszik. Elsősorban kismamák használják, akik nem szedhetnek gyógyszereket. Állatgyógyászatban a szarvasmarha és a ló hályogjának kezelésére használják: a pipában összegyűlő anyagot (bagó) megrágják, míg folyékony lesz és a nyállal együtt az állat szemébe köpik. Kígyók ellen a cigarettát kihelyezik a kerítés mellé, vagy a kicsi gyermek mellé teszik (Boris 2011).

***Papaver rhoeas* L. / pipacs (**PAPAVERACEAE / mákfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Az egyik adatközlő így mondta: *"Szödette velünk édösanyám a pipacsot mög a szarkalábat. Akkor azt főzte télön teának és abba tött még hagymahajat is."* Nem emlékszik, hogy mire itták.

L: Nem használják.

***Papaver somniferum* L. / mák** (PAPAVERACEAE / mákfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Altató hatása közismert, de tartózkodtak tőle, mert veszélyes volt, halálos kimenetele is lehetett. Főleg babáknak, kisgyereknek adták a mák gubójából készült teát. A gubóból készült teát *ülőfürdőként* (gőzölés) külsőleg is alkalmazták aranyérre, nőknek *holyaghurutra*, alsó gyulladásra.

L: A gubóból készült teát altató hatása miatt használták.

***Petroselinum crispum* (Mill.) A. W. / petrezselyem** (APIACEAE / ernyősvirágzatúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Főleg a leveléből készült tea, de az egész növény vizelethajtó tulajdonsággal bír: "*Mikor nagyon be vót dagadva a lábam, akkor főztem petrelyemet.*" Belsőleg vértisztító, gyulladásgátló hatása miatt fogyasztják. Külsőleg pálinkába áztatták és ezt használták bedörzsölésre, ha dagadt vagy vizesedett a lábuk. Arctisztítóként, pattanásra is használták a belőle készült teát: egy liter forró vízbe kell két marok zöldjét tenni két percre, ha lehűl, ezzel vattával megtörölgetni ar arcfelületet.

L: Vízhajtó hatása miatt fogyasztják: "*Ez is nagyon jó a vesének.*" Külsőleg csípésre: *"...ha méhecske vagy darázs megcsipett akkor petrezselymet leszakitottuk és megsuroltuk azzal."* Állapotos kismamáknak nem volt szabad inni, mert azt mondták, hogy *a gyermek is elmegyen attúl.* A méhcsípést is petrezselyem-zöldjével dörzsölik be.

***Pimpinella anisum* L. / ánizs** (APIACEAE / ernyősök)

Népgyógyászati alkalmazás:

B, L: A termés teáját mindkét településen szélhajtó és emésztési zavarokból fakadó görcsös állapotokat megszüntető hatása miatt fogyasztják. Főleg kisgyereknek adják.

***Piper nigrum* L. / fekete bors** (PIPERACEAE / borsfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Teakeverékek alkotórésze, megfázásos betegségekben használják izzasztó hatása miatt. A törött bors helyett szoktak tört erőspaprikát is használni. Az állatgyógyászatban hasfogó tulajdonsága miatt az állatok itató vizéhez adják: "*Mikor a jószágot létöszöm először, ebbül szórok vagy ha nincs égy pici ecetöt beletöszök.*"

L: Lyukas fogba szemesborsot tesznek fájdalomcsillapítás céljából.

***Plantago lanceolata* L. / lándzsás útifű** (PLANTAGINACEAE / útifűfélék)

Népi név: *keskenylevelű utilapu* (B), *keskenylevelű útilapi* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A növény levele köhögéscsillapító teakeverékek alkotórésze: kamilla, kakukkfű, lándzsás útifű. A kissé összezúzott leveleket sebekre, vágásokra helyezik, fertőtlenítő és vérzéscsillapító hatása révén.

L: Köhögéscsillapító teakeverékek alkotórésze: utilapi, martilapi, pitypanglapi. Gyomorfekélyre is fogyasztják teáját. Ezen a településen is ismerik és gyakran használják fertőtlenítő és vérzéscsökkentő hatása miatt.

***Plantago major* L. / nagy útifű** (PLANTAGINACEAE / útifűfélék)

Népi név: *útilapu* (B), *útilapi* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Az útifüvet vágott, fertőzött, fekélyes sérülésekre és dagadt lábra kötötték: *„Az útifű is ugyanazt csinálja a dagadt lábbal, mint a káposzta."* Fogfájás csillapítására is említették: *„Fogadra ezt az útilaput kell összerágni és azt tenni rá."*

L: Vérzéscsillapító tulajdonsága miatt használják aranyér gyógyításra, csípésekre, sebekre: *„Van ez az útilapi azt szoktuk kötni sebökre."*; *„…az is nagyon jó cipőmarásra, tyúkszemre."*

***Polygonum aviculare* L. / madárkeserűfű** (POLYGONACAEAE / keserűfűfélék)

Népi név*:* *porcsin* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Sebgyógyító hatásúnak tartják: *" A levelet rátöttük, mikor úgy elkapartuk, ha kiszúrta a tarló, ezt is gyűjtöttük."* Teáját hasmenére, és orbáncos disznónak is adták, emellett vizelethajtó hatásáról is beszámoltak.

L: Nem használják.

***Prunus avium* L. / cseresznye** (ROSACEAE / rózsafélék)

***Prunus cerasus* L. / meggy** (ROSACEAE / rózsafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Teakeverékek alkotórésze, egymagában nem használták. Leveléből, kocsányából élvezeti teát készítettek: "*A háború alatt nem lehetött teát kapni, de valami teát csak használtak a tél folyamán és akkor árulták ezt a meggylevelet, meg cseresznye levelet, akácot és planta teának hívták*". Vértisztító, emellett hasmenéses állapotok kezelére használták kisgyereknek a cseresznye és meggyszárból készült teát. Továbbá használták még sebekre a levelét más fajok levelei mellett, valamint savanyúságokhoz tették. Az állatgyógyásztban gyomorfogó hatása révén alkalmazták.

Népgyógyászati alkalmazás:

L: A terméskocsányból készült teát magas vérnyomás ellen fogyasztják: *„Meggy, s a meggynek a szárát vagy cseresznye szárát s mind vérnyomástól es jó az."*

***Prunus domestica* L. / szilva** (ROSACEAE / rózsafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A termésből készült lekvárt reggel éhgyomorra fogyasztják magában, vagy egy kanál langyos vízzel székrekedés megszüntetésére.

L: A szilvalekvárt asszonyok gyulladt mellére tették: "*Azt mondják, hogy az is jó volt, az is kihozta, ha kelése volt valakinek.*" Pálinkáját hasmenés ellen is használják: "*Ha valakinek a gyomra meggy, akkor egy pohár szilva pálinkát megiszik, helyrejön.*"

***Prunus spinosa* L. / kökény** (ROSACEAE / rózsafélék)

Népi név: *kökényszilva* (B), *kükörcsön szilva* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A növény termését nyersen, vagy a belőle készült befőttet használták hasmenéses állapotok kezelésére: *„Rakott mindig anyukám három, négy üveggel el, hogy hát legyen.“*

L: A termést hasfogó hatása miatt fogyasztották.

***Raphanus sativus* ssp. *niger* var. *niger* (Mill.) DC. / fekete retek**

(BRASSICACEAE / keresztesvirágúak)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Köhögésre: *“Ki köll vájni a közepét vagy égy kis lyukat csinálni rá, amennyibe egy kanálnyi méz belefér és az hajtja kifele a levit és azt a levet kell meginni.” Epéről jó: „A legjobb a fekete retök mög a celler.”* Vitaminforrás; szívbetegeknek, vízhajtó hatása miatt ízületre gyakorolt pozitív hatása miatt kedvelik: *„Ilyen izület reuma bántalmakra reszelve sózva.”*

L: Köhögéscsillapító hatása miatt használják a növényt: *„Kivájtam, hogy legalább egy evőkalán méz menjen bele. Az olyan jól meghúzza és a köhögésnek nagyon jó volt.”* Vitaminforrás gyanánt fogyasztják: *„A fekete retket megreszelni és cellert és meg céklát esszereszelni és abból ellegetni bé egy kanállal naponta.“*

***Robinia pseudoacacia* L. / fehér akác** (FABACEAE / pillangósvirágúak)

Népi név: *agacsi (virágzat)* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Az akácfa levele nyersen vagy az ebből készült tea mind a humán, mind az állatgyógyászatban használatos volt hasfogó hatása miatt. A virágzatból készült tea köhögéscsillapító hatású, méze megfázás esetén jótékony. A levelet és a fahamut is tették sebekre, hogy az elfertőződést megelőzzék és azért, hogy ne köpjék be a legyek. Étkezési növény, a virágzatot nyersen ették a gyerekek kellemes íze miatt. A fahamuval gyümölcsfákat is meszeltek ősszel.

L: Az akácmézet kelésre használták: *„A mézet liszttel összegyúrták, olyan pépet csináltak, s azt mondták, hogy érleli a kelést.“* Más recept szerint: fenyőszurok, méhviasz, étolaj: ez a

gyulladást gerjesztötte. „Kendört termesztöttünk s annak a fonalát, avval hintötték be az akác hamvával.”

***Rosa canina* L. / csipkerózsa, gyepűrózsa** (ROSACEAE / rózsafélék)

Népi név: *csipkebogyó* (áltermés) *(B), hecserli, szaragógya* (lekvár)**,** *rózsabogyó* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Megfázásra teakeverékekben alkalmazzák (hárs, kamilla, csipkebogyó), mindegyikből egy evőkanállal. A teáját magas C-vitamin tartalma miatt fogyasztják, a szervezet ellenállóképességét javítja. Vértisztító hatásúnak is tartják, *a salakot kiviszi.*

L: *A* belőle készült lekvárt gyomormenésre, *a teát* megfázásra használják.

***Rumex acetosella* L. / mezei sóska** (POLYGONACEAE / keserűfűfélék)

Népi név: *sós lórum, sóslórium* (B), *kabalasósdi* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A herbából és magjából készült teát hasmenéses állapotok kezelésére használták az állat- és embergyógyászatban egyaránt: *„Mikor vót a hatvanas évekbe az a kolera a libáknál. Akkor énneköm is vót libám. Akkor égy jó nagy dió, inkább két dió nagyságú meszet töttem a vízbe. Rendes ótottat. Mikor fogyóba vót a mész, az nem tűnt el mind, akkor tőtögettem rá a vizet, amibe ezt a sós lóriumot mögfőztem. Én evvel védeköztem…”*

L: *„Erősen jó gyomormenés ellen, tablettánál többet ér.”*

***Sambucus nigra* L. / fekete bodza** (CAPRIFOLIACEAE / bodzafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A bodzavirágból készült tea alkalmazható*: „Az is olyan hüléses, mögfázásos, izzasztó, lázcsillapító.*” Két liter vízhez adnak egy marék virágot.

L: Köhögésre használják a virágot: *„Bodzafavirágot, babérlapit, hagymát összefőztek, s annak a levit itták meg. Cukrot perkeltünk valami edénybe, arra vizet, olyan sötétebb szirup lett.”* Arcüreggyulladásra inhalálásként: “*Mikor meghűltem, éröztem, hogy szortyogok, akkor megpároltattam evvel kétször, helyre voltam jőve. Fülnek is jó, szemnek is jó.”*

***Sempervivum tectorum* L. / házi kövirózsa, fali kövirózsa**

(CRASSULACEAE / varjúhájfélék)

Népi név: *fülbecsöpögtető, kövi rózsa, fülbecsavaró, fülrózsa* (B), *kőrózsa* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Leggyakrabban a gyulladt fül gyógyítására használják a levélből préselt nedvet: *„Kiprésölték oszt belecsöpögtették a füledbe”*. Tyúkszemre is teszik*: „…vágni belőle, párakötást csinálni éjszakára”*. Égésre: *„A gyógyszerésznő mondta, hogy zsírral keverje össze ennek a kiprésölt levit vagy húsát és akkor azzal kenje az égésit és akkor gyönyörűen begyógyult neki....A seböket gyógyítja.”*

L: *„Ha valakinek fáj a füle, akkor csöppentenek ennek a levéből bele.”*

***Solanum lycopersicum* L. / paradicsom** (SOLANACEAE / burgonyafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Az érett termést főleg gyulladásokra, gennyes sebekre, árpára, használják: *„...paradicsomkarikát kötni árpára éjszakára, gennyes sebre”; „a tüskét reggelre kiszívja”*. *Gilvára*: „Töttek rá először paradicsomot, hogy mögérjön. Avval érlelték. Aztán kinyomkodták, töttek rá ecetös szalonnát, hogy az kiszíjja. Aztán ki köllött a *vőgyit* nyomni.” Ha a tehén *felvúvódott,* vagy *megállt a kérődzője*, akkor evvel orvosolták a bajt: „*Mikor tudod, a herefődre kiszabadult, legelt, és így fölpukkadt, akkor paradicsomlevet öntöttünk bele*”. Úgy tartják, hogy rák ellen és epére is jó.

L: Kelésekre teszik a termést.

***Solanum tuberosum* L. / burgonya** (SOLANACEAE / burgonyafélék)

Népi név: *pityóka, krumpli* (B), *pityóka* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A növény ággumóját széles körben használják a mai napig. Nyersen: *„A krumpli leviszi a lázat. A talpára kell kötni a kisgyerekeknek a nyers krumplit, vagy ha valaki hegeszt a szemére boritani.*”; “*...gyomorfásjásra, gyomorsavcsökkentésre, kiprésölve...*”, “*...azt is raktuk az árpára, ilyen sebekre, szívásra...*” “*Amikor valaki aratásba dolgozik vagy ilyen meleg időben kinn dolgozik vagy poros helyen és kicsattog a bőre, nagyon jó rá a nyers krumpli, ezzel végigdörzsolni, akkor megszüntetni a gyulladást.*“, “*Annak is levit szokták*

olyan égésre....gyomorhurutra Erzsébet gyószerészasszony mondta, hogy a mögpucolt krumplit lereszelni és egy kanálra valót vagy csak egy ilyen teáskanállal naponta megenni." Főve: "*Az égyik öregöm rendszerösön, ha a torka fáj, főz mög krumplit és amilyen melegön a bőre elbírja, két ruha közé beköti és föltöszi a nyakára... Összetörve, ruha közé. Utána nem fáj úgy a torka."* "*Babáknak szokták a főtt krumplit adni, mikor a hasuk fáj, meg bélgyulladásra."*

L: A felhasználás szinte azonos a Békéssámsonon leírtakkal: "*Az a fehérje, amikor megreszeljük, kicsavarjuk, az aljára mint a liszt úgy leszáll, s azt úgy levesbe össze köll keverni, s akik rákbetegségbe szenvednek azoknak használják.*" "Mikor a kicsi gyerek nagyon lázas volt a nyers pityókát megreszeltem, gézbe tettem s a két tenyerébe és talpára tettem, mikor már semmi nem vette le, ez levette a lázat, egy jó negyedóra". Gyulladásra: "*Nyers pityókát reszeltünk, s aztat rákötttük. Az vette ki a tüzit és hamarább gyógyult."* Égésre: "*A pityókát megreszeltük, s rátettük az égésre. S utána liszttel meghintették, s úgy kötötték be."*

***Stellaria media* L. / tyúkhúr** (CARYOPHYLLACEAE / szegfűfélék)

Népi név: *pipehúr* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Vitaminforrásnak tartják a herbáját: "*Abból ha egy marékkal megeszel így zölden, akkor aznap semmilyen vitaminra nincs szükség tovább, mert abban minden benne van arra a napra."*

L: Nem használják.

***Symphytum officinale* L. / fekete nadálytő** (BORAGINACEAE / érdeslevelűek)

Népi név: *fekete nadály* (B, L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A patikában kapható, a növény gyökerét tartalmazó kenőcsöt használják: "*Az égyik néninek így pattog az ere elfele. És akkor befeketödik hatalmas nagy darabokon és akkor azzal szokta, hamarabb elmúlik neki."*

L: Ízületre, csonttörésre használják: "*Általában házi pálinkába a gyökerét szokták beáztatni. Nem tudtam járni nagyon fájt a térdem és ezzel a kocsonyássá vált pálinkával borogattam és*

nylonnal befedtem, három-négy óránként több mint egy hétig és helyrejött". Romlásra: "*Hát eltörött vót a kezem és vagy jucikával vagy avval kentem romlás ellen.*" .

***Syzygium aromaticum* (L.) Merrill et Perry / szegfűszeg** (MYRTACEAE / mirtuszfélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Fogfájásra használják a virágbimbókat: "*Vöröshagyma, szegfűszeg fogfájásra. Ráharapni, a fájós fogra, két-három napra is elveszi.*"; "*…szegfűszeget, mög tömjént*"; "*Összecsavartunk égy újságpapírt, azt möggyújtotta-össze vót az nagyon csavarva, hogy lobbanjon lánggal el - oszt akkor sárga levet engedött. Vattát mártottunk, olyan fogpiszkálóra csavarta, oszt akkor avval dörzsölte mög nyomkodta bele. Az kivötte neki a fájdalmat.*"

L: Fogfájásra használják itt is, továbbá lyukas fogra így alkalmazzák: "*Ha lyukas volt nagyon, újságot égettek, ezelőtt. Így, ilyen tölcsér alakban az újságot megkavarták, porcelán tányérba így rátették, mint mikor a gyermekek sisakot csinálnak. S meggyújtották. Arról olyan sárga lé égett le, aztat összekavarták, s a lyukas fogba beletették. S az nagyon jó elállította a fogfájást.*"

***Taraxacum officinale* Weber ex Wiggers / gyermekláncfű, pongyola pitypang**

(ASTERACEAE / fészekvirágzatúak)

Népi név: *kikirics, kikerics* (B), *cikória, marcivirág* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A herba vértisztító, epehajtó tulajdonsága ismert: "A kikerics levele nagyon jó salátának, epehajtó, minden követ elhajt." A virágfejekből többen készítenek „mézet". (Ez a recept megegyezik a Maria Treben Isten patikája című könyvében leírtakkal.) Ha valaki *pöttyös kiütésös vót: "…a kikirícsgyökeret aztat is zellerződgyivel mög cseresznyének a levelivel összefőzték. Abba mosták.*"

L: A Maria Treben könyv szerint ők is készítenek a virágból szirupot: "*Leszedik cukorral mézet főznek és mikor fáj a torkuk a gyermekeknek, azt is adják.*" *Gyulladáscsökkentőnek is tartják: "A cikóriának jó annak is a levelit megfőzni, s a gyökerit is az is jó gyulladás ellen.*"A diabetes mellitusban szenvedők kedvelt növénye: "*Olyan asszonyt tudok, aki a cikóriának a gyökerit szedi, megszárítsa, s így megőröli, s megeszi. Mert azt mondja, hogy az nagyon jó neki, érzi, hogy jó. Aki nagyon cukros, az a cukor ellen használja*".

***Thymus* sp. / kakukkfű** (LAMIACEAE / ajakosvirágúak)

Népi név*:* *kámforfű* (B), *vadcsombor* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: A herbát köhögéscsillapító hatása révén alkalmazzák: *„Pisti nagyon köhögött. Mögfőztem a csipkebogyót, azt átöntöttem a kakukkfűn, mög a zsúrlófűn és akkor nem bánom ezt a fél liter teát eliszogatod jó langyosan. És akkor két napig is nem köhögött."* Ajánlják asztmás köhögésre is. Teáját más célokból is fogyasztották: *„Mikor valakinek gyulladása vót, vagy étvágytalan vót.*" Duzzadt nyirokcsomóra zsurlóval isszák. A belőle készült fürdőt gyenge erőtlen gyerekeknek ajánlották, mert úgy tartották, hogy *felpendül tőle a gyrerek. „Kakukkfűvel, akkor kakasfűvel főzték össze. Ezt a hármat."* - Nem emlékszik az adatközlő, hogy mire használták.

L: *"Az a köhögés ellen való."* Inkontinencia zavarokra: *"Gyalog jövök vissza és szedek vadcsombort, mert ilyen teát ajánlott nekem egy asszony. Én szót fogadtam, reggel megfőztem, víz helyett is ittam, az emelést korlátozta, igy műtét nélkül helyrejött a vizelet tartásom, mert előtte olyan könnyen ment tőle a víz, nem tudtam tartani."*

***Tilia cordata* Mill. / kislevelű hárs** (TILIACEAE / hársfafélék)

Népi név: *századokfa* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Meghűléses betegségek gyógyítására használják a hárs, kamilla, csipkebogyó egy-egy arányú keverékét. A teát cukorral, citrommal fogyasztják. *„Akkor ebbül főztünk, kamillát, mög tött bele nagymama akácvirágot, mög édösgyökérbül."* Vannak, akik szívre ajánlják, mások szerint ártalmas: *„Szívre, így hallottam ezelőtt." „A hárs mög állítólag azér nem jó, mert fölviszi a vérnyomást."* Fürdőt is készítenek belőle: *„A hársfa, az is nagyon jó, azt is mögfőzik abba is nagyon jó mögfürdeni"*.

L: A virágából teát főznek megfázásos betegségek gyógyítására. A héja (kérge) alatti részt is alkalmazzák: "*Ezelőtt a héját lekaparták, az utána következő részt használták ha megdagadt a foga. Lehántották, megvakarták és csináltak belőle kenőcsöt." "Megreszelték azt a finom héját, előtte lekaparták, tejbe esszekavarták, s reakötte édesanyám. Kelésre vót.*" Hogy árt-e a szívnek vagy használ, abban a vélemények eltérést mutattak.

***Urginea maritima* L./ tengeri hagyma** (ALLIACEAE / hagymafélék)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Kelésre, törésre használták a hagymáját: *„A tenyéribe vót égy törés, égy gilva. Tengöri hagymát ajánlottak rá. Töttek rá, és möggyógyitotta, az kiszivta attul a gennytül. Kifakadt, aztán kinyomkodták neki.”*

L: Nincs adat.

***Urtica dioica* L. / nagy csalán** (URTICACEAE / csalánfélék)

Népi név: *vadcsalán* (B), *csihán* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Nagyon széles körben elterjedt, mert gyulladáscsökkentő, vizelethajtó, vaspótló, vértisztító és élénkítő hatásssal bír herbája, de magvát is használják. Ekcémára így mondták: “*Egy marék csalán magját, szárát, bele a vizbe, és abba mosod a kezed.”* Bolhák ellen, vagy permetszerként is alkalmazzák: “*Amikor bepossad ammög mán permetre jó, krumplibogarat ha lepermetözöd vele az is megdöglik.”* A belőle készült fürdő *kicsattogásra* javallott: “*…összefőzték a kamillateját a csalánt, a vöröshagymának a haját, de csak azt a rózsaszín haját.”* Gyulladáscsökkentő: *“Csalánfű, abbul is téát, izületre, reumára az nagyon jó.“* Külsőleg a reumás fájdalmakat csapkodással igyekeztek csökkenteni. Korpásodás ellen hajlemosóként alkalmazzák. Az állatgyógyászatban is kedvelt gyógynövény: *“…égyször a tehén csontlágyulásba összeesött, nem birt tovább mönni, traktorral húzták be a tanyába és az orvos mindgyárt mondta, hogy főzzek neki csalánbul teát és akkor ugy vödörbe egy kis vizet öntöttem, még jószágnak is jó. Mert annak a csontja lött beteg.” “Disznóknak vaspótló, nem kell őket oltatni”*.

L: Külsőleg, belsőleg egyaránt használják herbáját: “*Az is jó így letisztálni a hajat.*” *“A menyem is használja amikor ég a gyomra.”* A fent leírtakkal közel azonos a felhasználása: reumára, ízületre gyakorolt jótékony hatása, vaspótló, vizelethajtó, vértisztító tulajdonsága közismert.

***Urtica urens* L. / kis csalán** (URTICACEAE / csalánfélék)

Népi név: *szelíd csalán* (B)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: Hatása gyakorlatilag megegyezik az *Urtica dioica*-val: *"Én szeretöm, iszom is a csalán teát, mer frissít, vízhajtó, nagyon jó."*

L: Nem használják.

***Zea mays* L. / kukorica** (POACEAE / pázsitfűfélék)

Népi név: *tengeri* (B), *törökbúza* (L)

Népgyógyászati alkalmazás:

B: *„Azt mondják, hogy nyilván köhögésre jó a kukorcia"*. A kukorica *bajuszból*, csuhéjból főztek teát, vízhajtó hatása miatt fogyasztották.

L: A *hajából* készült teát vérnyomáscsökkentő tulajdonsága miatt fogyasztják.

6. Értékelés

A két településben közel **50** terepi nap alatt **20-20** adatközlővel készítettünk interjút. A székelyek nyelvjárása jelentősen eltér a hazánkban ismerttől. Sok olyan szóval, kifejezéssel találkoztunk, amelyek ismeretlenül csengtek, és voltak olyan szavak is, amelyek fejtörést okoztak számunkra. Ezekből **tájszótárat** készítettünk az adatok feldolgozásához.

Gyűjtőmunkánk során **Békéssámsonon 76, Lövétén közel 100 gyógynövényi taxon** került feljegyzésre. Mindkét településen többféle elkészítési módot ismernek, illetve alkalmaznak, ezek a következők: **teafőzet, forrázat, tinktúra, kenőcs, fürdő** és **párakötés.**

A leggyakrabban használt növények különböző drogrészei számos módon kerültek felhasználásra; pl. a *Juglans regia* **4** drogrészét hatféle módon **10** különböző célra alkalmazzák Békéssámsonon. A *Malus sylvestris* terméséből készült ecetet ezzel szemben **12** indikációs területen alkalmazzák.

A két településen a használati gyakoriság és használati változatosság szerint csoportosítottam a növényeket (melléklet 1.8.-1.9. diagramok). A **használati gyakoriság** azt jelenti, hogy egy adott növényt az adatközlők közül hányan használnak. A használati gyakoriságot ábrázoló diagramokon látható, hogy egy fajt hányan ismerik és alkalmazzák. A kiemelt **13 taxon közül 5 fajt nagy gyakorisággal** használnak mindkét településen. A **használati változatosság** azt mutatja meg, hogy egy adott növényt hány különböző indikációs területen használnak. Békéssámsonon a *Matricaria chamomilla* áll az első helyen mindkét szempont szerint, amelyet **15** adatközlő használ **15** betegségcsoport kezelésére. A *Malus sylvestris* **10** különböző betegség gyógyítására használatos a megkérdezett **20** adatközlőből **17** személynél.

A használati gyakoriság és a változatosság minkét településen szinte teljesen fedi egymást. Az eredmények alapján Lövétén több növényt és több gyógyászati alkalmazási módot ismernek, amely adatok részben az eltérő társadalmi, tradicionális és földrajzi viszonyokból, valamint a helyi flóraelemekből adódnak.

A kapott eredményeket összehasonlítottam a településeken legelterjedtebben használt füveskönyvekkel. Az egyezéseket táblázatban foglaltam össze (melléklet 1.10.-1.13. táblázatok). A **76** növény közül **14** növény Maria Treben könyvében is megtalálható. A békési adatok közül **13**, a lövétei adatok közül **14** növény esetén találtam kisebb vagy nagyobb

mértékű egyezést. Megállapítható, hogy szinte **100 százalékos az átfedés** nemcsak a felhasználásban, hanem a receptek tekintetében is.

A **lövétei adatokat** a Kovászna megye gyógynövényei című könyvben leírtakkal hasonlítottam össze (melléklet 1. 13. táblázat); itt csak **25 százalékos** arányban találtam azonosságokat. Oláh Andor munkájával (1987) csak a **békési adatokat** vetettem össze (melléklet 1.10. és 1.12. táblázat): az általam kapott eredmények körülbelül **60 százalékos átfedést** mutatnak Oláh Andor gyűjtésével.

Összességében elmondható, hogy bár számos átfedést találtunk a két gyűjtési területen előző munkákkal, illetve szakirodalmi források adataival, mégis ezeknek a még fellelhető, szájhagyomány útján továbbadott és napjainkig élő ismereteknek a feljegyzése és megőrzése ma igen fontos feladatunk.

7. Irodalomjegyzék

Berde Károly (1940): A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban, Budapest

Babai Dániel (2009): „Há' hogyne vóna!". Népi növényzetismeret Gyimesben. OTDK dolgozat

Babulka Péter, Borsányi László, Grynaeus Tamás (szerk.) (1989): Síppal, dobbal… Hagyományos orvoslás az Európán kívüli népek körében. Budapest, pp. 1-239.

Babulka Péter (2002): Gyógynövényeink népi használata és értékelésük néhány szempontja. In: Test, lélek, természet: Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. Budapest-Szeged, pp. 152-166.

Boris Gyöngyvér (2010): Gyógynövények népi használata a székelyföldi Lövétén. BSc Szakdolgozat, PTE TTK Biológiai Intézet Pécs, pp. 1-89.

Boris Gyöngyvér, Papp Nóra (2008): Traditional folk use of medicinal plants in Lövéte (Transylvania). Medicinal Plant Symposium Pécs. Abstract: p. 13.

Csapody Vera, Priszter Szaniszló (1966): Magyar növénynevek szótára. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest

Frendl Kata (2002): Népi növényismereti adatok a Székelyföldről. In: Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. Budapest-Szeged, pp. 172-185.

Grynaeus Tamás (1974): Engi Tüdő Vince: a legenda és valóság. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1972-73/1: 155-183.

Gub Jenő (1992): Növényekkel kapcsolatos hiedelmek és babonák a Sóvidéken. In. *Néprajzi Látóhatár* 3-4: 193–198.

Gub Jenő (1993): Adatok a Nagy-Homoród és a Nagy-Küküllő közötti terület népi növényismeretéhez. *Néprajzi Látóhatár* II(1-2): 95-110.

Hajdu Zsanett (2009): A bolíviai Porvenir településen alkalmazott gyógynövények etnofarmakológiai értékelése. SZTE TTIK Növénybiológiai Tanszék Szakdolgozat, pp. 1-45.

Hoppál Mihály, Törő László (1975): Népi gyógyítás Magyarországon. Ethnomedicine in Hungary. Budapest, Medicina Könyvkiadó

Jones, V. H. (1941): The nature and status of ethnobotany. Chronica Botanica 6(10): 219-221.

Kovács J. Attila (1997): A Székelyföld flórakutatásának áttekintése. Botanikai Közlemények 84 (1-2): 41-49.

Oláh Andor (1956): Népi orvoslás, orvostörténet, orvostudomány. A népi orvoslás kutatásának orvostörténeti jelentősége. Communicationes ex Bibliotheca Historiae medicae Hungarica 3: 84-105.

Oláh Andor (1965): Egy orosházi kenőasszony tudománya. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve, 1963-64, pp. 289-336.

Oláh Andor (1983): Fűbe, fába orvosság. Békés megyei Tanács, Békéscsaba

Oláh Andor (1986): "Újhold, új király!" (A magyar népi orvoslás életrajza). Gondolat, Budapest

Oláh Andor (1987): Zöld varázslók, virág orvosok. Békés M. Tanács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottság, Békéscsaba

Papp Nóra, Bartha Sámuel, Boris Gyöngyvér, Balogh Lajos (2011): Traditional use of medicinal plants for respiratory diseases. International Congress on Aromatic and Medicinal Plants, Cagliari, Italy. Abstract: p. 334.

Pelt, Jean-Marie (1979): Les plantes médicinales un savoir á réinventer. Le Courrier de L'Unesco, XXXII: 7. p. 9.

Robbins W. W., Harrington. J. P., Marrico B. F. (1916): 1916 Ethnobotany of the Tewa. Bulletin No. 55, Bureau of American Ethnology. Washington, D. C

Simon Tibor (2000): A magyarországi edényes flóra határozója. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Szabó László Gy. (2002): Népi gyógynövény-ismeret Kalotaszegen és Gyimesvölgyében. *Turán* (XXXII.) 5(4): 39-52.

Szabó T. Attila, Péntek János (1985): Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete, és népi növényismerete. Kriterion Kiadó, Bukarest

Szabó T. Attila, Péntek János (1976): Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Szabadtéri Néprajzi Múzeum (2000): A hagyományos orvoslás évszázadai időszaki kiállítás, Szentendre

Vajkai Aurél (1948): A magyar népi orvoslás kutatása. Budapest.

Internetes források

1. forrás: http://www.lovete.ro/
2. forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Békéssámson
3. http://www.tarnics.hu/Elemek/nepnovism.htm
4. forrás: http://www.etnofarmakologia.hu/hu/karpatmedenceikutatasok/kutatok.html

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani: témavezetőmnek, **dr. Papp Nórának**, a PTE Farmakognóziai Intézet adjunktusának türelméért, rám áldozott idejéért és hogy mindvégig hitt bennem. Köszönöm neki, hogy lehetővé tette a székelyföldi gyűjtőmunkánkat és, hogy irányt mutatott az adatok feldolgozásában. Hálás vagyok neki, amiért az első perctől kezdve támogatott.

Köszönetet mondok **dr. Mihalik Erzsébetnek**, a SZTE TTIK Növénybiológiai Tanszék docensének, hogy teret adott jelen dolgozat megszületéséhez; **dr. Barna Gábornak**, az SZTE Néprajzi Tanszék vezetőjének, aki segített a magyarországi település kiválasztásában, és szakmai segítséget nyújtott az induláshoz.

Dr. Babulka Péternek köszönöm biztató szavait és azt, hogy töretlenül hitt abban, hogy érdemes belevágni a gyűjtőmunkába, és hogy végül elérem a célom.

Hajdu Zsanettnek köszönöm, hogy mindvégig mellettem állt és a nehéz perceimben fordulhattam hozzá; **Boris Gyöngyvérnek** pedig a lövétei kutatásban nyújtott segítségét.

Külön köszönet mondok a **békéssámsoni és lövétei adatközlőknek**, hogy beengedtek otthonukba, és megosztották velünk tudásukat, ezzel segítve munkánkat.

Végül **szüleimnek** szeretném megköszönni, hogy lehetővé tették, hogy eljussak Erdélybe, és minden anyagi és lelki támogatást megadtak, hogy munkám sikerre vigyem.

8. Mellékletek

1.1. Betegséglista mindkét településen

Ideg- és hormonrendszeri betegségek:

- Alkoholizmus (-> másnaposság)
- Depresszió (szomorúság)
- Idegesség
- Fejfájás
- Alvászavar
- Dohányzás-> leszokást segítők???
- Cukorbetegség

Szív- és érrendszeri betegségek:

- Magas vérnyomás
- Visszértágulat ->gyulladás

Vérképzőszervi betegségek:

- Vérszegénység

Légzőszervi betegségek:

- Tüdőasztma, tüdőgyulladás
- Megfázás: köhögés (száraz, hurutos), torokgyulladás

Emésztőszervi betegségek:

- Hányás
- Gyomorrontás, gyomorgörcs, gyomorfekély
- Székrekedés, hasmenés
- Gyomorfekély
- Aranyér
- Vértisztítás
- Bélféreg
- Epehólyag-gyulladás
- Epekő

Vesebetegségek:

- Vesemedence-gyulladás, vesekő
- Hólyaghurut (felfázás)

Mozgásszervrendszer betegségei:

- Tyúkszem
- Csontritkulás
- Reuma, ízületi gyulladás

Szem- és fülbetegségek:

- Zöldhályog
- Kötőhártya-gyulladás
- Árpa
- Középfülgyulladás
- Láz

Bőrbetegségek, bőrápolás:

- Száraz vagy zsíros arcbőr
- Acne vulgaris
- Kelés
- Herpesz
- Ekcéma
- Lábgomba
- Szemölcs
- Korpásodás, hajhullás
- Lábizzadás
- Csalánkiütés
- Napégés
- Sebek, gyulladások

Egyéb

- Gyermekek hasfájása és izzadása, újszülöttek ápolása

1.2. Kutatási terv, kérdőív

- Adatközlő neve, gyűjtés helye, ideje
- Lakott-e már máshol, tud-e valakit ajánlani, aki szintén ezzel foglalkozik?
- Kitől tanulta, hogy mit és hogyan használjon (rokonok, könyvek stb.)
- Milyen gyógynövényeket használ? Mit használ leggyakrabban?
- Mire használja? (Betegséglista) -> tünetek, betegségek népi elnevezése. Mit jelent neki a hasfájás, vesebaj? Pontosan írja le, hogy mi és hol fáj, milyen tünetei vannak.
- Mely növényi részeket használja, hogyan?
- Külsőleg vagy belsőleg használja?
- Frissen vagy szárítva alkalmazza?
- Milyen formában: főzet, fürdő, borogatás, tinktúra, friss lé vagy pép?
- Milyen dózisban használja?
- Milyen rendszerességgel használja és naponta hányszor? (betegségnél, kúráknál, általánosan)
- Vásárolja vagy gyűjti a növényeket? Gyűjtés esetén hol, mikor gyűjti, és mely részeket? (napszak, évszak)
- Hogyan, hol szárítja, miben tárolja őket?
- Mutassa meg őket kertben, udvaron, mezőn vagy képen!
- Saját házi patika van e, mit tartalmaz? (gyógyszertári gyógyszerek)

1.3. Gyűjtési helyek

1.3.1. Békéssámson

1.3.2. Lövéte

1.4. Néhány adatközlő (zárójelben: életkorok):

Békéssámson:

Rozália (67)

Török Istvánné (68)

Szabóné Margit (85)

Lövéte:

Miklós Róza (80) és György Kálmán

György Lajos (85)

Margit Teréz (76)

1.5. Gyűjtőcsapat

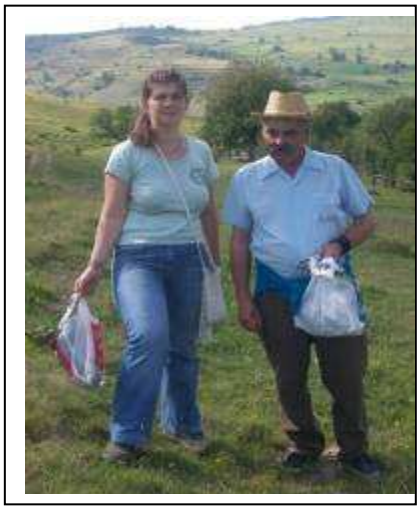

1.6. A két településen a leggyakrabban alkalmazott taxonok

Achillea millefolium L.

Allium cepa L.

Allium sativum L.

Beta vulgaris L. var. *altissima*

Calendula officinalis L.

Carum carvi L.

Citrus limon L.

Euphorbia amygdaloides L.

Euphorbia helioscopia L.

Equisetum arvense L.

Glycyrrhiza glabra L.

Juglans regia L.

Malus sylvestris L.

Matricaria chamomilla L.

Mentha sp.

Plantago major L.

Cerasus vulgaris Mill.

Robinia pseudoacacia L.

Rosa canina L.

Rumex sp.

Sempervivum tectorum L.

Solanum tuberosum L.

Thymus sp.

Tilia cordata Mill.

Urtica dioica L.

1.7. Készítmények

zöld dió befőtt

almaecet

1.8. Használati gyakoriság

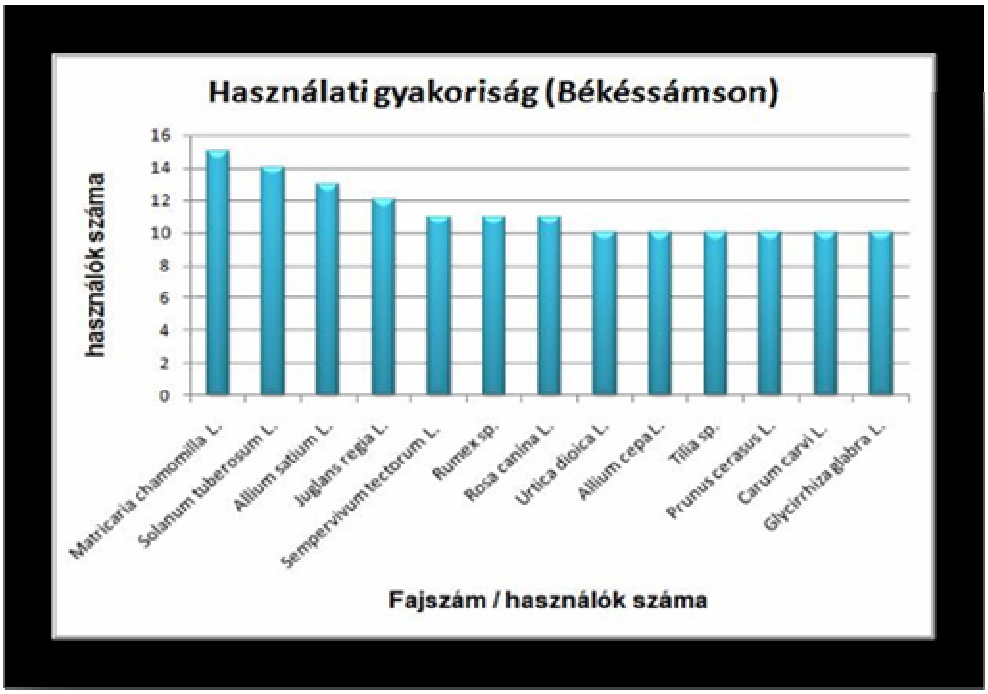

1.9. Használati változatosság

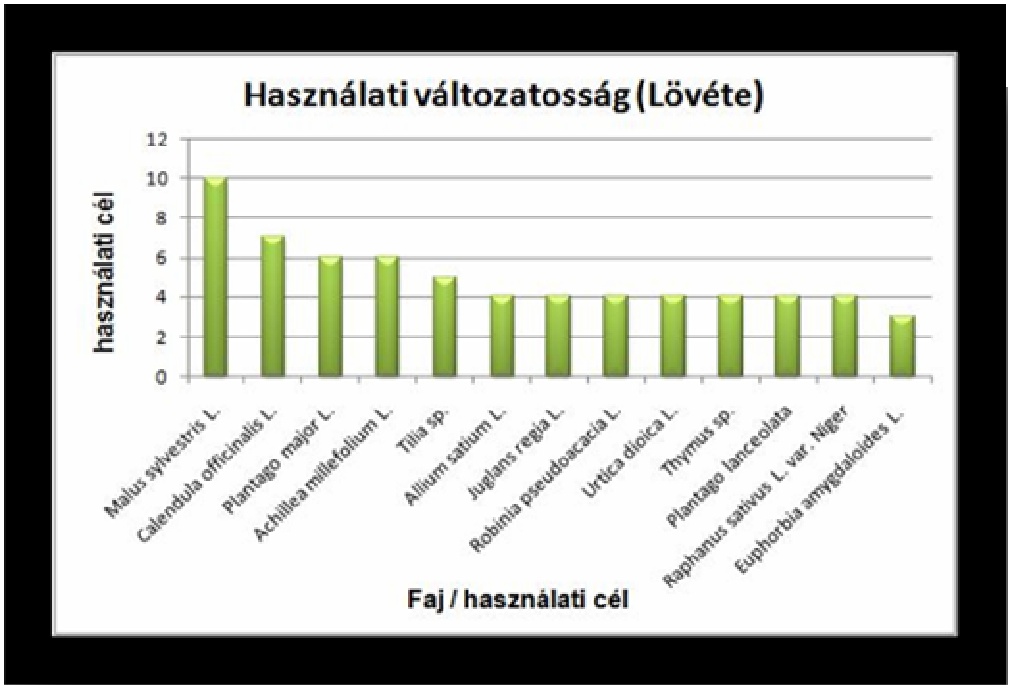

1.10. Gyűjtött taxonok előfordulása a szakirodalomban

Összes fajszám	Maria Treben: Egészség Isten patikájából	
	Átfedés a békési adatokkal	Átfedés a lövétei adatokkal
76	13	14
	Oláh Andor: Zöld varázslók, virág-orvosok	
	Átfedés a békési adatokkal	Átfedés a lövétei adatokkal
76	45	nem vizsgáltam
	Rácz Gábor, Füzi József: Kovászna megye gyógynövényei	
	Átfedés a békési adatokkal	Átfedés a lövétei adatokkal
76	nem vizsgáltam	19

1.11. Taxonok előfordulása M. Treben könyvében

Maria Treben: Egészség Isten patikájából	
Átfedés a békési adatokkal	Achillea millefolium L., Calendula officinalis L., Chelidonium majus L., Equisetum arvense L., Juglans regia L., Malva neglecta Wallr. , Matricaria chamomilla L., Plantago lanceolata L., Plantago major L., Taraxacum officinalis L., Urtica dioica L, Zea mays L.
Átfedés a lövétei adatokkal	Achillea millefolium L., Calendula officinalis L., Chelidonium majus L., Equisetum arvense L., Juglans regia L., Matricaria chamomilla L., Plantago lanceolata L, Plantago major L., Taraxacum officinalis L., Urtica dioica L., Zea mays L.

1.12. Békési taxonok előfordulása Oláh A. könyvében

Oláh Andor: Zöld varázslók, virág-orvosok	
Átfedés a békési adatokkal	Achillea millefolium L., Aesculus Hippocastanum L., Allium cepa L., Allium satium L., Arctium lappa L., Armoracia lapathifolia Usteri L., Beta vulgaris L. ssp. vulgaris Msf. var. conditiva Alef. , Brassica oleracea L., Carum carvi L., Centaurea cyanus L., Chelidonium majus L., Euphorbia sp., Glycirrhiza glabra L., Helleborus purpurascens L., Juglans regia L., Leonurus cardiaca L., Matricaria chamomilla L., Mentha sp., Papaver somniferum L., Petroselinum crispum (Mill.) A. W. , Pimpinella anisum L., Piper nigrum L., Plantago lanceolata L., Plantago major L., Prunus avium L., Prunus avium L., Prunus cerasus L., Prunus spinosa L., Raphanus sativus L. var. Niger, Robinia pseudoacacia L., Rumex sp., Sambucus nigra L., Sempervivum sp., Solanum lycopersicum L., Solanum tuberosum L., Syzygium aromaticum (L.) Merrill et Perry, Thymus sp., Tilia sp., Urginea maririma L., Urtica dioica L., Zea mays L.

1.13. Erdélyi taxonok előfordulása a kovásznai flóra könyvében

Rácz Gábor, Füzi József: Kovászna megye gyógynövényei	
Átfedés a lövétei adatokkal	Achillea millefolium L., Calendula officinalis L., Carum carvi L.. , Chelidonium majus L., Equisetum arvense L., Helleborus purpurascens L., Humulus lupulus L.., Leonurus cardiaca L., Malva neglecta Wallr. , Mentha sp., Plantago lanceolata L., Plantago major L., Rumex sp., Rosa canina L. , Sambucus nigra L., Thymus sp., Tilia sp., Urtica dioica L.

1.14. Adatközlők

Adatközlők listája			
Békéssámson	**életkor**	**Lövéte**	**életkor**
Balogi István	1932	Csokros Erzsi néni	
Balogi Istvánné Csíki Julianna	1936	Egyed józsefné	1942
Erdész Lászlóné	1963	„Csukros” Emma néni	?
Ferenczi Rozália	1943	Foghúzó Ilona	?
Ferenczíné Etelka	1932	Gábos János	1930?
Ferenczíné Fári Etelka	1929	Gábos Julianna	1930
Hegedűs Józsefné		György Anna	1926
Illés Ferencné	1939	György Irén	1941
Jambrikné Mária		György Julianna	1930
Kádi Józsefné		György Kálmán	?
Cérnáczkiné Katalin		György Lajos	1925
Kerekes Istvánné	1939	György Teréz	1930
Makszi Etelka	1932	Imre	?
Mónusné Kiss Mária	1957	Ladó Lőrincné	?
Némethné Mária	1930	Ladóné Margit	?
Rostás Istvánné		Mag Anna	?
Szabóné Julia		Margit Teréz	1934
Szabóné Margit	1925	Miklós Róza	1930
Török Istvánné	1942	Silye Magdolna	1935
Vetroné Erzsébet	1925	Silye Mihály	1932

1.15. Lövétei tájszótár

Kifejezés	***Népi elnevezés Lövétén***
levél	*lapi*
növény (gaz)	*burján, kóró*
part	*mart*
szántás, barázda szegélye	*borozdamart*
található	*lehet kapni*
termés	*gyümölcs*
apró jószág (pl. csirke)	*majorság*
szemölcs	*sümőcs*
fej (virágé)	*botikó*
gyökér	*gyükér*
hasmenésre jó	*gyomormenéstül jó, gyomormenés ellen*
fel van fázva	*fel van hűlve*
epebeteg	*epés*
paprika	*árdé*
gyulladást, égető érzést csökkenti	*leveszi a tüzit*
begyulladt	*meggyulladott*
tasak	*tareszli*
felforral	*meglobbaszt*
haszontalan gyógyszer, kuruzslás	*gruzsma*
baba	*buba*
burok, ami a babát körülveszi	*pokla, mása*
föld feletti rész	*kóró*
kevés	*szikra*
befed	*borít*
gaz	*boszont*
iszogat	*illogat*
törés, zúzódás	*romlás*